

Dr hab. Anna M. Kłonkowska, prof. UG

Instytut Socjologii

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Gdański

Gdańsk, 05.05.2024.

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Aleksandry Sobańskiej

**pt. „Tranzycja płci jako zjawisko społeczne. Światy społeczne
i struktury możliwości w doświadczeniach biograficznych transpłciowych kobiet”**

Praca doktorska Aleksandry Sobańskiej podejmuje tematykę doświadczeń i sytuacji społecznej transpłciowych kobiet w Polsce. Wpisuje się w nurt badań nad różnorodnością płciową, w którym – pomimo bardzo dynamicznego rozwoju w ostatniej dekadzie - literatura z zakresu badań społecznych na gruncie polskim nadal pozostawia obszary wymagające głębszej eksploracji. Przedstawiona do recenzji praca doktorska z powodzeniem powiększa stan wiedzy na temat podjętego obszaru zainteresowań badawczych i stanowi wartościowy wkład do socjologii płci.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów oraz noty metodologicznej.

Bardzo dobrym pomysłem jest zamieszczenie na początku pracy słowniczka zawierającego definicje stosowanych w pracy terminów oraz rozwinięcia pojawiających się w tekście akronimów. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do tematyki, w której terminologia stosowana w pracach naukowych (równoległe ze związanym z badaną grupą społeczną dyskursem środowiskowym) zmienia się tak dynamicznie, jak w wypadku języka dotyczącego transpłciowości i różnorodności płciowej – czego autorka sama wykazuje świadomość.

Rozdział pierwszy – wprowadzający w podjętą tematykę – zawiera ogólne informacje dotyczące transpłciowości, rys historyczny wskazujący na zmieniające się postrzeganie

transpłciowości w dyskursie medycznym, analizę zmian w nazewnictwie stosowanym w dyskursie nauk społecznych oraz aktywistycznym, a także pobieżny przegląd pionierskich badań nad transpłciowością i tranzycją płci z zakresu seksuologii oraz nauk społecznych. Rozdział ten kończy się krótkim nawiązaniem do pierwszych organizacji zrzeszających osoby transpłciowe i działających na rzecz danej grupy społecznej.

Drugi rozdział odnosi się do politycznego tła, w którym osadzone jest życie transpłciowych Polek. Opisane w nim są prawne rozwiązania związane z uzgodnieniem płci, ich kontekst historyczny, próby wprowadzenia nowych rozwiązań oraz ogólny polityczny klimat wokół transpłciowości i postawy polityków_czek poszczególnych stronniectw.

W rozdziale trzecim i czwartym autorka przechodzi do opisu tytułowych światów społecznych i struktur możliwości transpłciowych kobiet w Polsce. Opisuje tu indywidualne, subiektywne doświadczenia; konkretne, praktyczne działania, a także struktury „zewnętrzne” takie jak instytucje, „technologie”, osoby zaangażowane i rozwiązania stosowane w procesie uzgodnienia płci.

Piąty rozdział poświęcony jest wpływowi wywieranym na światy społeczne i struktury możliwości transpłciowych kobiet przez interakcje, konflikty i konfrontacje z różnymi środowiskami: konserwatywnymi, feministycznymi, lewicowymi oraz szeroko pojętą zbiorowością LGBTQ+. Autorka odnosi się także do prezentacji osób transpłciowych w mediach głównego nurtu oraz wpływu kultury popularnej na społeczną percepcję transpłciowych kobiet.

Dość nietypowym (aczkolwiek nie bezprecedensowym) rozwiązaniem jest zamieszczenie noty metodologicznej na samym końcu pracy oraz brak jednoznacznego podziału jej na część teoretyczną i empiryczną. Teoria i wyniki badań własnych przeplatają się w tekście, aby – jak podkreśla autorka – uniknąć formalnej, „szkolnej” struktury pracy. Takie rozwiązanie ma wiele zalet i sprawia, że lektura tekstu jest płynna. Z drugiej jednak strony, powoduje większe trudności z rozgraniczeniem nowych spostrzeżeń autorki od wątków zastanych w literaturze przedmiotu, a także przyczynia się do pominięcia niektórych odniesień do literatury dotyczącej transpłciowych kobiet (zwłaszcza badań z USA z pierwszej dekady XXI w.), jeśli dane zagadnienia – choć istotne w kontekście sytuacji społecznej transpłciowych kobiet – nie odnoszą się bezpośrednio do głównych wątków poruszanych w poszczególnych rozdziałach. Zakładam jednak, że był to świadomy wybór doktorantki, związany z selektywnością informacji.

Nietypowa struktura pracy pociąga za sobą też pewne „poszatkowanie” niektórych wątków – powroty do nich w dalszych częściach tekstu i pojawiające się powtórzenia (np. kwestia terminów wyszczególnionych w słowniczku, a następnie definiowanych na początku pierwszego rozdziału; pojawiające się jeszcze przed notą metodologiczną informacje metodologiczne, czy powracający wątek zastosowanych paradygmatów badawczych).

Ponadto, niektóre zagadnienia omawiane na początku pracy – np. historia zmieniającego się postrzegania transpłciowości w dyskursie medycznym; praktyka, procedury i rozwiązania prawne stosowane przy uzgodnieniu płci – przedstawiane są w większości ukazujących się w Polsce monografiach poświęconych transpłciowości (w tym cytowanych przez autorkę) i nie ma potrzeby omawiać ich po raz kolejny – wystarczyłaby aktualizacja poprzez wskazanie zmian z ostatniego okresu.

Pewne wątpliwości budzi przytaczanie nazwisk osób z sektora prywatnego (psychologowie_żki, seksuolodzy_żki, lekarze_rki), z których usług osoby transpłciowe korzystają w okresie tranzycji. Nazwiska osób eksperckich udzielających wywiadu zostały poddane anonimizacji, jednak autorka wymienia prawdziwe nazwiska osób aktualnie świadczących usługi w tym zakresie. Po pierwsze: jest to informacja selektywna, uwzględniająca tylko wybrane praktyki lekarskie czy psychologiczne (i jako taka może sprawiać wrażenie swoistego „lokowania produktu (usługi)”), po drugie: jest to bardzo dynamicznie zmieniający się sektor usług, więc podane informacje mogą się bardzo szybko zdezaktualizować).

Mam też uwagę dotyczącą transkrypcji wywiadów – a mianowicie faktu, że część z nich została zlecona osobom trzecim, które miały dostęp do nagań przed anonimizacją uzyskanych informacji. W badaniach prowadzonych wśród grup defaworyzowanych społecznie należy bowiem zwracać szczególną uwagę na zapewnienie osobom uczestniczącym w badaniu ochrony ich prywatności.

Powyższe spostrzeżenia nie stanowią jednak uwag sensu stricto krytycznych. Stanowią bardziej sugestie, które autorka może wziąć pod uwagę przed publikacją tekstu. Przedstawiona rozprawa doktorska jest bowiem pracą bardzo dobrą. Pokazuje rozeznanie autorki w obszarze zainteresowań badawczych oraz dużą wrażliwość i podmiotowy stosunek do osób uczestniczących w badaniu.

Bardzo trafnie zostały wybrane ramy teoretyczne pracy (koncepcja światów społecznych oraz koncepcja struktur możliwości), dobrze dobrane metody i techniki badawcze, a dane uzyskane w wyniku badań własnych poddane wnikliwej analizie.

Praca uzupełnia stan wiedzy dotyczący sytuacji społecznej osób transpłciowych w Polsce, aktualizuje nie tylko informacje pozyskane w dotychczasowych badaniach, ale i terminologię stosowaną we wcześniejszych publikacjach. Napisana jest ładną polszczyzną przy jednoczesnym zachowaniu wrażliwego języka, uważnego na aktualne zmiany w dyskursie naukowym oraz środowiskowym.

Wskazane drobne uwagi krytyczne nie zmieniają ogólnej bardzo pozytywnej oceny przedstawionej rozprawy doktorskiej i stanowią przede wszystkim wskazówki do rozważenia dla autorki. Praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim. Wnosi ona wartościowy wkład do socjologii płci, eksplorując obszary zainteresowań badawczych dopiero zyskujące większą popularność w badaniach społecznych na gruncie polskim. Rozprawa warta jest też opublikowania w formie monografii.

Wnoszę o dopuszczenie mgr Aleksandry Sobańskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Ane M. Kuczkowska.